

*Celem nauki nie jest otwieranie drzwi nieskończonej mądrości,
lecz położenie kresu nieskończonym błędom.*

B. Brecht

Pytania i przedmiot badań

Od ponad 60 lat, wciąż i bez końca stawiane są pytania dotyczące dynamiki i kryzysu integracji europejskiej. Dlaczego kryzys i dysfunkcjonalności na stałe wpisały się w system Wspólnot, a następnie Unii Europejskiej? Jak należy interpretować i rozumieć zachodzące w nich zakłócenia? Czy w okresie „burzy i naporu” oraz stanu nadzwyczajnego, z jakim mamy dziś do czynienia nadszedł czas na spełnienie lub rezygnację z federalnych marzeń¹ o mocarstwach (imperialnych) Stanach Zjednoczonych Europy?

Druga dekada XXI wieku staje się dla Unii Europejskiej nadzwyczaj trudnym okresem wielu reform i modyfikacji. Nikt nie może mieć pewności, kiedy i czym ten okres się zakończy. Nie wiemy czy dojdzie do przelomu rozwojowego lub dezintegracji i załamania projektu europejskiego. Zastanawiamy się czy UE jest w stanie rządzić sama sobą i zapanować nad kryzysami, które ją dotykają? Czy jest nadal zdolna do wytwarzania i odtwarzania się (reprodukowania) tylko przy pomocy własnych sił (energii) i elementów?² Czy wyczerpał się już dotychczasowy wzorzec ewolucji integracji europejskiej oparty na ciągłym przewyżnianiu kryzysów (osiąganiu nowych stanów równowagi), doprowadzając Unię Europejską do stanu krytycznego? To tylko niektóre z kolejnych pytań, na które próbują odpowiedzieć badacze, analitycy i eksperci, ale i politycy i urzędnicy odpowiedzialni za sprawy europejskie.

¹ Tu nawiązanie do: J. Rifkin, *Europejskie marzenie. Jak europejska wizja przyszłości zaćmiewa American Dream*, Warszawa 2005.

² W związku z tym dodatkowe pytanie: czy Unia Europejska ma szansę pozostać dalej systemem samo-wytwarzającym się (autopojetycznym)? *Autopoiesis* (j. grecki) – *self-creation/production* (j. ang.). Pojęcie zaadoptowane głównie przez: N. Luhmann, *Systemy społeczne*, Kraków 2007.

Nikogo nie trzeba specjalnie przekonywać, że powstanie i rozwój Wspólnot i Unii Europejskiej to jeden z najbardziej złożonych, zaawansowanych i dynamicznych procesów zmiany. Procesów, które sprawiły, że integracja europejska przyczyniła się do powstania nowego typu interakcji (akcji, transakcji) między jej uczestnikami, jakie były niezbędne dla zahamowania i opanowania atomizacji Europy wywołanej globalnymi konfliktami i sprzecznościami zapoczątkowanymi na Starym Kontynencie w pierwszej połowie XX w.³

Po zakończeniu II wojny światowej zarówno intelektualiści jak i politycy zdawali sobie sprawę, iż istotnym elementem procesu kreowania nowej wspólnej (wspólnotowej) konstrukcji europejskiej musi stać się pokój, wolność i solidarność. Integracja europejska służyć miała eliminacji nie tylko konfliktu (zbrojnego), ale także sporów i kryzysów o charakterze politycznym, prawnym, gospodarczym i społecznym. W jej efekcie państwa i narody uzyskały korzyści takie jak udział we wspólnym i jednolitym rynku. Trwały rozwój, kohezja, modernizacja i gwarancja stałego postępu na drodze do osiągnięcia paneuropejskiego dobrobytu stały się najważniejszymi celami integracji⁴.

W oparciu o ideały integracyjne rozpoczęto budowę „nowego wspaniałego świata” (*brave new world*⁵). Po raz pierwszy w historii w takiej skali bogate kraje zaczęły solidarnie pomagać biedniejszym. Powołano fundusze strukturalne, Fundusz Spójności i inne programy pomocowe. Obywatele UE uzyskali możliwość swobodnej wymiany towarów, kapitału i usług. Mogą swobodnie przemieszczać się, wybierać miejsca zamieszkania, nauki i pracy na całym terytorium Unii Europejskiej oraz posługiwać się przy tym wspólną walutą. Postawiono na promowanie zatrudnienia, poprawę warunków życia i pracy, ochronę socjalną, dialog między partnerami społecznymi, rozwój zasobów ludzkich pozwalający podnosić i utrzymać poziom zatrudnienia. Unia Europejska skoncentrowała się na: polepszaniu środowiska pracy w celu ochrony zdrowia i bezpieczeństwa pracowników, zagwarantowaniu odpowiednich warunków pracy, zabezpieczeniu społecznym i ochronie socjalnej pracowników, w tym integracji osób wyłączonych z rynku pracy. Pomyślała o zasadach równości, tolerancji i niedyskryminacji wpisanych do Karty Praw Podstawowych. Zadbwała o ochronę środowiska i klimatu. Wspierała rolnictwo, przeznaczając co roku na ten cel prawie połowę swego budżetu. Z troszczyła się o kulturę,

³ Dotyczy to zarówno I jak i II wojny światowej, ale także tzw. wojen kolonialnych i postkolonialnych.

⁴ *The European Communities are the better and more efficient providers of welfare than national governments*. Por. B. Rosamond, *Theories of European Integration*, Basingstoke–New York 2000, s. 33.

⁵ Por. A. Huxley, *Brave New World*, New York 1998.

naukę i edukację. W wyniku swej wieloletniej aktywności dała zatrudnienie milionom ludzi. Podjęła się też dzieła zjednoczenia w tak ważnych obszarach jak polityka zagraniczna, bezpieczeństwo i obrona. Nie zapomniano również o integracji wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych.

Obok wielu korzyści i argumentów pozytywnych pojawiły się i te negatywne. Mogliśmy o nich usłyszeć wielokrotnie w ostatnich 15 latach. Szczególnie w trakcie kampanii referendalnych (rewizyjnych i akcesyjnych) i wyborczych (głównie do Parlamentu Europejskiego). Ze zdwojoną siłą zabrzmiały we Francji i Holandii w 2005 r., wpływając na kryzys ustrojowy UE spowodowany odrzuceniem Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy. Słyszeliśmy je wielokrotnie w Irlandii i Wielkiej Brytanii, a ostatnio w Grecji czy Hiszpanii, a nawet w Niemczech, Danii i Holandii. A w naszej części Europy w Czechach, na Węgrzech – również w Polsce (przed referendum akcesyjnym 2003 r.).

Do zbiorowego katalogu zarzutów i wątpliwości wpisano:

- brak zaufania obywateli do UE odbieranej przez społeczeństwo jako projekt elit (rządzących), którzy już od dawna budują Europę ponad głowami ludzi;
- nieudolność władz Unii Europejskiej w zakresie rozwiązywania podstawowych problemów obywateli UE, takich jak bezrobocie, pomoc socjalna, drożyzna itp.;
- budowę (bez zgody narodów i społeczeństw) super-państwa europejskiego w miejsce dotychczasowych krajów członkowskich;
- negatywny stosunek do wspólnej, ale sztucznej waluty euro, której ratowanie doprowadzi Europę do bankructwa i zepchnięcia na peryferie globalnej polityki i gospodarki;
- sceptycyzm wobec kolejnych etapów rozszerzania Unii Europejskiej, włączając w to niechęć wobec solidarności finansowej z nowymi członkami;
- nadregulację prawną, brak klarowności i zrozumienia przepisów (postanowień) zawartych w kolejnych traktatach i aktach prawnych;
- nieczytelny i nieprzejrzysty system decyzyjny poddawany w łatwy sposób wpływowi grup interesu i nacisku (lobbingu);
- nieufność w stosunku do wizji Europy opartej na modelu skoncentrowanym na ultraliberalnych i wolnorynkowych ideałach w gospodarce;
- wspieranie globalnego kapitału, który wpływa na ustrój gospodarczy i polityczny UE;
- pozbawienie państw i narodów suwerenności oraz bezradność Unii Europejskiej wobec zagrożeń dla tożsamości państw członkowskich, przede wszystkim związanych z ekspansją islamu, w kontekście rozszerzenia UE o Turcję;

- wszechobecną biurokrację, przeregulowanie i marnotrawstwo pieniędzy wpłacanych do budżetu UE przez państwa członkowskie (wysokie apanaże, nietrafione projekty, nadużycia finansowe i korupcja)⁶7.

Przełamanie kryzysu wokół traktatu konstytucyjnego w postaci przyjęcia i wejścia w życie traktatu lizbońskiego dawało nadzieję, że realność integracji przestanie się tak intensywnie odrywać od idei integracji, a Unia Europejska będzie mogła skupić się na swym wewnętrznym wzmocnieniu i dalszych postępach integracji. Okazało się to niemożliwe. Globalne problemy finansowe (zadłużeniowe) ostatnich lat dotknęły mocno Europę, prowadząc do poważnego kryzysu gospodarczego i politycznego, związanego z ryzykiem załamania Unii Gospodarczej i Walutowej oraz Rynku Wewnętrznego.

Dotychczasowe kryzysy integracyjne miały głównie charakter ustrojowy (instytucjonalny) i polityczny. Poważne zakłócenia systemu finansowego i monetarnego (walutowego) Unii Europejskiej, wciąż utrzymujące się ryzyko bankructwa niektórych krajów strefy euro sprawiają, że autorytet i pozycja wielu aktorów UE podlega zachwianiu, osłabiając jej zdolności do realizacji wielu ambitnych celów i zadań traktatowych.

Wszystkie kryzysy począwszy od sporu o kształt Rady Europy i odrzucenia przez Francję Traktatu o powołaniu Europejskiej Wspólnoty Obronnej, kończąc na traktacie konstytucyjnym i perturbacjach w strefie euro, przez lata nawarstwiały się. Przekształcają się teraz w poważny problem, który możemy nazwać „kryzysem kryzysów” – kryzysem trwania (istnienia) i dalszego konstruktywnego uzasadniania sensu dotychczasowych wzorów, modeli i metod integracji europejskiej. Łączy się to z nadzwyczajnym ryzykiem dekonstrukcji i dekompozycji ładu tak pieczołowicie budowanego przez lata w Europie.

Ostatnie miesiące w Unii Europejskiej nie należą do optymistycznych. W reakcji na problemy strefy euro, wszelkie gremia decyzyjne krajowe i unijne w chaotyczny sposób, metodą „prób i błędów” podjęły działania naprawcze. Przyjęto nowe umowy międzyrządowe (np. pakt fiskalny i traktat o powołaniu Europejskiego Mechanizmu Stabilności), wiele aktów prawnych UE, strategii, planów, raportów, opracowań i analiz, które mają diagnozować stan Unii Europejskiej, przy okazji proponując wciąż nowe sposoby reform. Powoływane

⁶ W 2012 r. do dymisji podał się J. Dalli – komisarz ds. zdrowia i ochrony konsumentów. Informacje zebrane przez OLAF (European Anti-Fraud Office – Europejski Urząd do Spraw Zwalczania Nadużyć Finansowych) potwierdziły oskarżenia o korupcję (związane z branżą tytoniową). Wcześniej najbardziej spektakularnym przykładem była dymisja w 1999 r. Przewodniczącego KE J. Santera i całej Komisji *en bloc*. Przyczyną były zarzuty o korupcję i nieprawidłowości w zarządzaniu funduszami unijnymi oraz nepotyzm.

⁷ Zob. R. Froymovich, *EU's Misspending Tops \$6,4 Billion*, „The Wall Street Journal”, November 7, 2012.

są liczne gremia, zespoły i grupy pomagające w rozwiązywaniu narastających problemów. Ta reformatorska nadaktywność prowadzi do przekonania, że Europa znalazła się w „kryzysie wychodzenia z kryzysu”. Ten szczególny rodzaj dysfunkcjonalności interpretujemy jako stan dekompozycji dotychczasowego antykryzysowego *modus operandi*, objawiający się brakiem lub chaotycznym nadmiarem pomysłów i koncepcji co do tego jak radzić sobie z wieloma anomaliami i dewiacjami występującymi w Unii Europejskiej.

Wypada mieć tylko nadzieję, że stan wyjątkowy ogłoszony w systemie w roku 2010 zostanie przełamany i w konsekwencji organizacja integracyjna (zakładamy, że będzie to nadal Unia Europejska) osiągnie ponownie względną równowagę. Z pewnością po tym kryzysie już nic nie będzie takie samo. Już widać, że dzieło odnowy dotychczasowego systemu integracyjnego będzie trudne, ale bezwzględnie konieczne.

Motywy, cele i uzasadnienia

Wszystkie wyżej wymienione argumenty zachęciły Autora do ponownego zajęcia się tematem zmian oraz kryzysu procesu integracji i systemu Unii Europejskiej. Stało się to pretekstem do kontynuacji i twórczego rozwinięcia analizy dynamiki integracyjnej UE zapoczątkowanej w pracy pt. „Zmiany i rozwój w systemie Unii Europejskiej po Traktacie z Maastricht” (Wrocław 2004), a następnie kontynuowanej w wielu artykułach i opracowaniach naukowych.

Niniejsza publikacja wydaje się być naturalnym ciągiem dalszym wcześniej rozpoczętych zamierzeń. Od momentu przygotowywania pierwszych odautorских analiz na ten temat minęło już ponad 15 lat. Jak się okazuje w historii unijnych kryzysów to już cała epoka. Odrzucenie traktatu konstytucyjnego, problemy z traktatem lizbońskim, kryzys zadłużeniowy i w konsekwencji poważne perturbacje w Unii Gospodarczej i Walutowej oraz całej UE, a do tego kryzys polityczny, brak realnego przywództwa europejskiego, inne wewnętrzne i zewnętrzne problemy (konflikty w Syrii oraz Mali, plus Europejska Polityka Sąsiedztwa – w tym Afryka Północna) sprawiają, że należy ponownie zająć się tematem, uwzględniając nowe doświadczenia i zdobytą wiedzę.

W niniejszej pracy skoncentrowano się głównie na teoretycznym i koncepcyjnym ujęciu problematyki nieprawidłowości w Unii Europejskiej głównie ostatnich lat, nie wyłączając prognoz i przewidywanych projekcji procesów przebudowy i zmian. W tym kontekście celem stała się odautorska „kryzysowa” percepcja, recepcja, interpretacja i adaptacja wielu teorii, koncepcji i ujęć teoretycznych, a także wizji, ocen i poglądów z zakresu integracji europejskiej, stosunków międzynarodowych, filozofii, socjologii, prawa, polityki i ekonomii.

Służyć to ma indukcyjnemu i dedukcyjnemu wyjaśnianiu⁸ oraz zrozumieniu determinant i zmiennych (zależnych i niezależnych) określających rozpoznawaną analitycznie zaburzoną dynamikę integracji i Unii Europejskiej.

Zamiarem Autora było od początku skupienie się zarówno na ontologicznym jak i epistemologicznym ujęciu tematu badawczego, szczególnie wtedy gdy poznawanie kryzysowej rzeczywistości przysparza trudności, a posiadana już wiedza staje się niełatwym do sprostania wyzwaniem. Bez ostrego światła pochodzącego z rzetelnych analiz kategoryalnych i rozległego (przestrzennego) spojrzenia, co wydaje się szczególnie ważne, nie można dostrzec istotnych przeobrażeń w dysfunkcjonalnych sferach integracji europejskiej. Jak się okazuje wiele z nich wywodzi się z natury człowieka i cywilizacji, które zbudował⁹. W związku z tym kryzys integracji i Unii Europejskiej staje się też pretekstem do obrachunku z kryzysem historii, kryzysem cywilizacji i kryzysem człowieka/Europejczyka (kryzysem „własnego, europejskiego ja”).

Niniejsza publikacja nie jest monografią historii teorii integracji europejskiej i badań Unii Europejskiej czy też historii kryzysów integracji i UE. Nie pretenduje również do miana kompendium czy kryzysowego (antykryzysowego) vademecum.

Oddana do rąk czytelników praca będzie kontynuowana. Przygotowywana jest kolejna publikacja poświęcona zagadnieniom, które ze względów koncepcyjnych i objętościowych nie mogły się tu znaleźć. Znajdą się w niej m.in. takie tematy badawcze (nawiązujące do kryzysu integracji i Unii Europejskiej) jak: władza (supra- i narodowa), europeizacja, wymiar parlamentarny, *new governance*, kompetencje i suwerenność, demokracja narodowa i wspólnotowa, legitymizacja władzy, język kryzysu, zmiana i metody zmiany, konstytucjonalizacja oraz subsydiarność. W nowych analizach znajdą się też rozwinięcia odnoszące się do treści zwartych w niniejszej pracy. Po pierwsze dlatego, że kryzys w Unii Europejskiej nie zakończył się i najpewniej z napięciem obserwować i analizować będziemy jego kolejne odsłony. Po drugie wiele wątków książki wymaga rozwinięcia (pogłębienia). I po trzecie pojawia się coraz więcej oryginalnych opracowań (krajowych i zagranicznych), do których warto będzie się odnieść.

Wracając na moment do motywacji dotyczących powrotu do rozpoczętych przed laty badań, warto zacytować jakże ważne słowa K. Żukrowskiej dotyczące opóźnionej reaktywności nauki na globalne/europejskie zmiany. Zgodzić się należy z oceną, że „jak w każdym przełomie sfera nauki nie zawsze nadążyła za

⁸ Por. B. Kraus-Mozer, J. Woleński, *O wyjaśnianiu genetycznym*, „Studia Nauk Politycznych”, z. 2, 13 (1980), s. 101–116.

⁹ Zob. M. Hetmański, *Epistemologia jako filozoficzna refleksja nad poznaniem i wiedzą*. Tekst pochodzi z: *Epistemologia współcześnie*, M. Hetmański (red.), Kraków 2007.

przeprowadzaniem badań i analiz, zachodzących zjawisk. Często używa się do badań starych teorii, nieużytecznych na nowym etapie instrumentów. Jest to typowe dla każdego przełomu, kiedy nowa rzeczywistość odbierana jest przez pryzmat przeszłości. Nowe traktuje się jak coś obcego, stare natomiast jest już oswojone i zrozumiałe, słowem swojskie (...) Przełom w stosunkach międzynarodowych to rewolucja, natomiast w nauce i badaniach mamy do czynienia z ewolucją. W praktyce oznacza to opóźnienie czasowe percepcji i omawiania pewnych zjawisk. Należy wiedzę o tym upowszechniać i starać się wypełnić powstałą w tym zakresie lukę¹⁰. Takie częściowe zadanie postawione zostało w niniejszej pracy: wypełnić treścią niedobór analiz i refleksji naukowych poświęconych tematowi dysfunkcjonalności w programowaniu i działaniu Unii Europejskiej oraz ich skutkom w postaci kolejnych kryzysów integracyjnych.

Kolejnym z uzasadnień służących pomocą w napisaniu tej monografii była lektura Arystofanesa i T. Venclovy. Bohaterem sztuki Arystofanesa „Chmury”, (do którego odwołuje się litewski pisarz i tłumacz) jest ogrodnik Strepsjades, mieszkający w sąsiedztwie „myślarni” Sokratesa. Ten ostatni jest u Arystofanesa sceptykiem i relatywistą, patrzy na sprawy z różnych punktów widzenia. Wątpi w bogów, czyli w tradycyjne wartości, a nawet ma odwagę je negocjować. Człowiek myślący jest dla niego ważniejszy od zbiorowości, wspólnoty czy narodu. Co więcej, nie ogranicza swych zainteresowań, jak Strepsjades tylko do własnego *demos*, do Attyki. Ogarnia inne ziemie, świat cały, inaczej mówiąc, jest globalistą, kosmopolitą... Europejczykiem. Po długim zastanowieniu Strepsjades przełamuje się i postanawia pobierać nauki w „myślarni”. Szybko dochodzi jednak do wniosku, że Sokrates profanuje wszystko, co najświętsze, podkopuje moralność, zatrzuwa umysły, czym osłabia moralny kręgosłup narodu i to w niebezpiecznych czasach kryzysu wywołanego wojną peloponeską. Pod koniec sztuki pali „myślarnię” razem z Sokratesem i jego uczniami. Jakże symboliczne stają się ostatnie słowa wielkiego filozofa, które brzmią: „duszę się”...¹¹. Ten metaforyczny i jakże wymowny brak powietrza/tlenu nawiązuje współcześnie do zagrożeń wynikających ze stosunku (państw, narodów, społeczeństw) do globalizacji, europeizacji i wolności myśli. Łatwiej, okazuje się, dochodzi do kryzysów i katastrof, niż do krytycznego, pokojowego przewyciężenia lęków i strachów wynikających ze zmian, które są ich przyczyną. Najważniejsze jest jednak to, że „myślarnia”, gdy raz powstanie, przetrwa sto pożarów i zawsze się w końcu odrodzi.

¹⁰ K. Żukrowska, *Przełom w stosunkach międzynarodowych. Konsekwencje dla badań i nauczania*. Referat na konferencję „Stosunki międzynarodowe jako przedmiot badań i nauczania w Polsce”. Organizator PISM, 4–5 grudnia 2000. Pobrano ze strony internetowej: <http://www.pism.pl/pdf/KZukr.pdf/30.07.2010/>.

¹¹ T. Venclova, *Duszę się*, „Gazeta Wyborcza”, 12 listopada 2010.

Integracja europejska i Unia Europejska jest dziś sokratejską „wytwórnią”, („wylęgarnią”) myśli, która generuje tak wiele zróżnicowanych i często wykluczających się teorii, wkładów teoretycznych, ale też idei, wizji, poglądów i projektów w zakresie wyjaśniania i zrozumienia tego wszystkiego co dzieło i dzieje się w Europie. W tym kontekście, zamierzeniem Autora było przełamanie sokratejskiego stosunku do własnej wiedzy („wiem, że nic nie wiem” – *scio me nihil scire*) i podjęcie się poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące prawdy (obiektywnej/subiektywnej) o kryzysach integracyjnych, z odniesieniem do tak wielu ujęć badawczych.

Idea pluralistycznej „myślarni”¹² służy do inspiracji, adaptacji i kontynuacji analizy pojęć, hipotez, koncepcji i sądów w zakresie integracji europejskiej i kryzysów, wypracowanych przez wiele lat przez badaczy i analityków oraz innych osób zaangażowanych w integrację europejską (polityków, urzędników, dziennikarzy, przedstawicieli organizacji pozarządowych). Znacząca ich ilość ze względu na ograniczenia objętościowe pracy została tylko zasygnalizowana. Dlatego Autor zachęca czytelników do wejścia do „świątyni Sokratesa”, do lektury publikacji z zaproponowanej rozległej „myślarnianej” bibliografii. Do zastanowienia się i/lub rozwinięcia zaproponowanych tu poglądów i zamiarów.

Konstrukcja pracy i cele raz jeszcze

Treść każdego rozdziału książki to oddzielna praca z własnym depozytem teoretycznym i literaturą, która mogłaby być wydana jako oddzielna publikacja. W wybranych kwestiach reguła ta dotyczyć by mogła poszczególnych podrozdziałów i punktów zawartych w pracy. Każdy rozdział kończy się podsumowaniem, który nie zawiera tylko wniosków, ale również odautorskie spostrzeżenia i uwagi odnoszące się do treści rozdziału. Pozwala to czytelnikowi na zapoznanie się z nią w dowolnym miejscu jej treści. Nie zmienia to jednak zamiaru badawczego, który zakłada, że każdy kto chce dogłębnie zrozumieć kryzys integracji powinien przestudiować całość zawartości publikacji.

Mimo powyższych założeń, rozdziały pracy są ze sobą merytorycznie powiązane. Z tego względu Autor stosuje często praktykę odsyłania czytelnika do treści (głównie o znaczeniu empirycznym) zawartych w innym rozdziale, aby nie powtarzać jej raz jeszcze.

¹² Cechą charakterystyczną tej pracy jest pluralizm: – wielość teorii i ujęć teoretycznych; – wielość zebranej literatury; – wielość stron do przebrnięcia; – wielość wątków, słów i znaczeń (interpretacji, poglądów). Bez wątplenia jest to efekt systemowych zainteresowań Autora, którego zamierzeniem było, jest i będzie rozpoznanie (zidentyfikowanie) wszystkich możliwych elementów rzeczywistości – tego „wszystkiego” co pozwala wyjaśnić i zrozumieć kryzys integracji i Unii Europejskiej.

Zamierzeniem Autora było poszukiwanie odpowiedzi na zadane pytania badawcze z odwołaniem się do wielu teorii, ujęć teoretycznych i metod (narzędzi badawczych) bez konieczności przesądzenia, które z nich w najbardziej adekwatny sposób pozwalają zrozumieć źródła i przebieg kryzysów integracji europejskiej. Celowo zrezygnowano tu z oddzielnej części empirycznej, która znalazła się w wielu innych autorskich opracowaniach przygotowywanych w odpowiedzi na kryzysowe zdarzenia integracyjne ostatnich 15 lat.

Egzemplifikacje empiryczne włączone zostały w treść wszystkich rozdziałów publikacji. Szczególny pod tym względem jest rozdział XI pt. „Kryzys i krytyka kapitalizmu integracji europejskiej”, który zawiera w sobie pogłębioną część (bazę) empiryczną, do której Autor nawiązuje w treści całości pracy.

Tak jak to już powyżej podkreślono, każda część publikacji była tak przygotowana aby w zaangażowany sposób odzwierciedlić nie tylko stan badań (choć to też było bardzo ważne), ale także stan myślenia naukowego (analitycznego) służącego wyjaśnieniu i zrozumieniu przyczyn i uwarunkowań kryzysu/kryzysów integracji. Autor, co do zasady, w świadomy sposób nie koncentrował się na własnej i/lub zewnętrznej krytyce zaproponowanych sposobów przedstawiania zaburzeń rzeczywistości i problemów w funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Tym bardziej, że wiele z tych podejść w zderzeniu z innymi samo się krytykuje (wręcz wyklucza), a czytelnik tak jak i Autor zmuszony jest do samodzielnego wyboru tych spośród nich, które jego zdaniem najtrafniej oddają to co dzieło się, dzieje i ma dziać w przyszłości w Unii Europejskiej.

Publikacja została tak zaprojektowana, aby umożliwić każdemu zainteresowanemu:

- koncentrację uwagi głównie na aktorach integracji (przede wszystkim państwach i instytucjach UE), przy założeniu, że definicja instytucji różni się, w zależności od zastosowanego ujęcia teoretycznego;
- włączenie się w debatę, której podstawą jest niczym nieograniczona inspiracja i koncepcyjna adaptacja służąca wyjaśnieniu i zrozumieniu tego, co na pozór w kryzysie integracyjnym wyjaśniane i rozumiałe nie jest.

Zawarte w niej nawiązania do różnorodnych teoretycznych ujęć kryzysowej rzeczywistości integracyjnej wiążą się z odautorską próbą wprowadzenia do debaty naukowej teoriopoznawczych adaptacji, uogólnień i wnioskowań wynikających z identyfikacji oraz wielowątkowej analizy wybranych podstaw i przesłanek zaburzeń w systemie Unii Europejskiej. Zakładamy, że odkrywanie prawidłowości i praw rządzących hamowaniem integracji europejskiej, w tym wielość ujęć teoretycznych pozwoli zrozumieć, że Unia Europejska to dynamiczna organizacja „nowej generacji” o charakterze pluralistycznym, która nieustannie wytrącana jest z równowagi.

Analiza wyróżnionych w pracy teorii, koncepcji i podejść badawczych służy też obserwacji procesu radzenia sobie przez naukę z wyjaśnianiem kryzysu i dysfunkcjonalności w Unii Europejskiej. Nie jest to proces zamknięty. Dlatego nie brakuje spojrzenia doświadczalnego i eksperymentalnego, które wbrew pozorom nie wyczerpuje tylko znamion intelektualnej (semantycznej) gry badawczej.

W pracy nie mogło zabraknąć odniesień do aktywności antykryzysowej Unii Europejskiej i jej uczestników, także tej opartej na definiowaniu nowych metod, środków i instrumentów walki z destabilizacją, znajdujących zastosowanie w praktyce rozwiązywania najistotniejszych problemów integracji.

Wszystko co chcielibyście wiedzieć o kryzysie.

Założenia badawcze

Zaburzona dynamika systemu Unii i procesu integracji europejskiej oraz towarzyszące im kryzysy wywołują w świecie nauki, polityki i mediów wiele często wykluczających się debat i polemik (głównie analitycznych). Z tego względu odniesienie do nich stanowi najważniejszy element kompozycyjny całej pracy.

Ujęte tu różnorodne teorie, podejścia i koncepcje teoretyczne (i polityczne) odnoszące się do nierównowagi integracji europejskiej próbują odpowiedzieć na niemało pytań dotyczących różnorodnych aspektów, właściwości, praw, metod i cech rządzących:

- dynamiką (liniową i nieliniową) kryzysowych zmian i niebywałym „zagęszczeniem” systemu integracyjnego;
- budowaniem homogenicznej lub/i heterogenicznej¹³ wspólnoty/związku (unii) pomiędzy wszystkimi jej uczestnikami i obszarami działania;
- zmianą rzeczywistości – przestrzeni funkcjonowania podmiotów integracji i interakcjami między nimi zachodzącymi (pozycje, motywy oraz akcje, interakcje i transakcje)¹⁴.

Zdajemy sobie sprawę, że naukowe poszukiwanie antykryzysowego *finalité politique/end-state* to wciąż „błądzenie we mgle” – poszukiwanie integracyjnego absolutu, bezkryzysowego bytu doskonałego, który stać się ma niedościgłym ideałem ustrojowym dla Unii Europejskiej i wytwarzanych przez nią elementów (instytucji, polityk, form współpracy). Konstatacja ta prowadzi do następujących generalnych założeń badawczych:

¹³ Wielopoziomowej, wieloprzestrzennej, wielosferycznej i wielowątkowej.

¹⁴ Zob. Ch. Pentland, *International Theory and European Integration*, London 1973; zob. R.J. Harrison, *Europe in Question. Theories of Regional International Integration*, London 1974.

1. Odwołując się do słów O. Spenglera twierdzi się, że kryzysy integracji prowadzą do mnogości pytań i dociekań naukowych, które tak jak Unia Europejska są rozproszone, odosobnione i wyspecjalizowane w postaci tysięcy książek i poglądów naukowych, które może ekscytują, ale przede wszystkim „bałamucą” i nie wyzwalają. Prowadzą do poznawania kryzysów integracji, ale nie przyczyniają się do rozpoznania ich tożsamości. Przeczuwają co za nimi stoi, ale nie dostrzegają jedynego i wszechstronnego wyjaśnienia kryzysowej rzeczywistości. Rodzi to sceptycyzm naukowy sprowadzający się coraz częściej do hołdowania wglądowi intuicyjnemu, zamiast poznania rozumowego¹⁵.

Analizując sceptycyzm H. Salmana można dojść do wniosku, że badacz Unii Europejskiej i jej kryzysów bazując na filozofii oświecenia I. Kanta nie jest w stanie przy pomocy dostępnego mu aparatu pojęciowego poznać rzeczywistości taką jaką ona jest. Postrzega ją przez różne okulary, przyjmując, że przy każdej teorii i wkładzie teoretycznym należy założyć inne. W konsekwencji rzeczywistość Unii Europejskiej jest za każdym razem zmieniona przez jego interpretacje i wyobrażenia. Otwartym zatem pozostaje pytanie czy możliwe jest prawdziwe, „rzeczywiste poznanie rzeczywistości” Unii Europejskiej oparte tylko na myśleniu naukowym, bez uwzględnienia wielości ujęć, a także ducha i jaźni, metafory czy intuicji?¹⁶

2. Nikogo już nie zaskakuje, że system Unii Europejskiej jest coraz trudniejszy w prowadzeniu jego wnikliwej analizy. Systematyzacja¹⁷ konstrukcji, środowiska i otoczenia Unii Europejskiej uwzględniać musi rozbudowany katalog nowych uwarunkowań. Mocno zaburzona dynamika procesów integracyjnych sprawia, że nauka o integracji europejskiej i proces jej refleksji teoretycznej nie umie poradzić sobie eksplanacyjnie z dużą ilością zmiennych generowanych w turbulentnym świecie UE. Tym bardziej, że determinizm integracji europejskiej został zakwestionowany. Nie możemy powiedzieć, że jeżeli znany jest nam stan początkowy organizacji/systemu to cała jego przeszłość staje się jednoznacznie określona.

„Unia w opisie i naukowej analizie” to nie zawsze to samo, co „Unia w działaniu”. Takie założenie prowadzi do przekonania, że mamy do czynienia z rosnącą autonomią koncepcji teoretycznych względem praktyki funkcjo-

¹⁵ Por. O. Spengler, *Zmierzch Zachodu. Zarys morfologii historii uniwersalnej*, Warszawa 2001, s. 62–63.

¹⁶ Por. H. Salman, *Uzdrowienie Europy. Obudzenie europejskiej świadomości*, Gdynia 2002, s. 107 i nast.

¹⁷ Porządkowanie według określonych zasad.

nowania integracji europejskiej¹⁸. Każdy proces zmiany w Unii Europejskiej wiązał się i nadal wiąże z naukową debatą dotyczącą stosowania teoretycznych zapowiedzi *ex ante* lub teoretycznych uzasadnień *ex post*¹⁹.

Bez względu na to czy teoria pomocna była w kreowaniu/projektowaniu integracji czy tylko opisywała, wyjaśniała i racjonalizowała zachodzące w jej trakcie zmiany najważniejszym było zawsze powiązanie koncepcji teoretycznych z praktyką integracji europejskiej. Praktyka ta sprawiła, że wiele wcześniej stosowanych wzorów badania naukowego odeszło wraz z procesami, które miały objaśniać. Wydały się (czasami tylko pozornie) niewystarczające i nieadekwatne do tempa zmian/kryzysów występujących we wspólnotowej i unijnej integracji.

Unię Europejską trudno jest „wcisnąć” w jeden schemat analityczny, opisać i wyjaśnić „od a do zet”. Każdy z jej uczestnik (aktor) inaczej ją postrzega, poznaje z różnych stron, doświadcza jej różnych wymiarów. UE dla obserwatora z zewnątrz (także badacza) może być także inna, co wiąże się ze zmienną perspektywą uczestnictwa i obserwacji – wpływającą na zrozumienie i wyjaśnienie integracji i jej kryzysów, przede wszystkim w zakresie jej przyszłych stanów.

3. Integracja europejska „od zawsze” znajduje się w fazie zaawansowanych przekształceń i restrukturyzacji. Jest niewątpliwie swoistym laboratorium rozmaitych nowatorskich koncepcji wyjaśniających, które korzystają z inspiracji wielu nauk. Dochodzi do wytwarzania specyficznego systemu teoretycznego typu *melting pot*, w którym jak w tyglu odbywa się asymilacja (adaptacja) pojęć i kategorii z różnych często odległych dziedzin nauki²⁰. Staje się miejscem dla eksperymentów naukowych, które mają pozwolić badaczowi na zrozumienie nie tylko jej sensu, ale także zachowania wielu elementów sztucznego, a przez to najbardziej skomplikowanego systemu interakcji, który jest równocześnie międzypaństwowy, międzyrządowy i międzynarodowy oraz ponadpaństwowy, ponadrządowy i ponadnarodowy.

¹⁸ Por. K. Żukowska, *Milczące założenia” Strategii Lizbońskiej i ich znaczenie dla procesu budowania tożsamości europejskiej*, (w:) Z. Czachór (red.), *50 lat i co dalej? Europa i Unia Europejska między integracją a atomizacją*, Poznań 2007.

¹⁹ W związku z coraz intensywniejszą dynamiką integracji europejskiej zaczyna dominować teoretyczne (naukowe) uzasadnianie tego co już się zdarzyło, a nie tego co dopiero ma się wydarzyć. W tym kontekście polityka integracyjna po fiasku Konwentu Europejskiego i traktatu konstytucyjnego zerwała swą więź z konceptami integracyjnymi, wedle których miałyby być prowadzona.

²⁰ Por. I.P. Karolewski, *Teorie integracji a Niemcy*, (w:) E. Stadtmüller (red.), *Jaka Europa? What kind of Europe?*, *Materiały z konferencji naukowej, Wrocław 6–8 V 1998*, Wrocław 1998.

4. W podejściu badawczym do problematyki teorii integracji europejskiej, od dawna dominuje pogląd, iż praktyka integracji europejskiej w swej całej historii nie opierała się na jednym zamkniętym modelu teoretycznym. Ze względu na skomplikowaną i dialektyczną naturę Unii, a wcześniej Wspólnot Europejskich, żadna pojedyncza teoria lub koncepcja teoretyczna nie wystarczała i nadal nie wystarcza do wyjaśnienia komplikujących się, wielowektorowych kryzysowych zjawisk i interakcji wynikających z integracji europejskiej. Wiele ujęć teoretycznych często poddawanych było krytycznej weryfikacji w odpowiedzi na uwarunkowania wynikające ze zmiennej natury integracji i jej aktorów. Zjawisko to pogłębiło się szczególnie po przyjęciu Traktatu o Unii Europejskiej z Maastricht i kolejnych jego rewizjach, ze szczególnym uwzględnieniem traktatu lizbońskiego²¹. Naukowe rozpoznanie kryzysu lub nauka o kryzysie mieści się w trans-teoretycznym zakresie poznawczym wielu dyscyplin naukowych. W tym kontekście jedną z przyczyn turbulencji badawczych jest dezorientacja i bezustanna konkurencja różnych teorii i specyficznych konstrukcji (podejść/ujęć) analitycznych (*approaches*), a w związku z tym deficyt jednej uniwersalnej (multi-paradygmatycznej?) teorii, na tyle doskonałej, aby była w stanie holistycznie i precyzyjnie wyjaśnić skomplikowaną naturę integracji, gdzie synteza i rozpad zachodzą właściwie jednocześnie²². Drugą przyczyną są nieskończone ilościowo i niepewne jakościowo zmienne mające służyć wyjaśnianiu rzeczywistości Unii Europejskiej. W tej sytuacji wyróżnianie zamkniętego zbioru sprawdzalnych, weryfikowalnych hipotez badawczych staje się coraz trudniejsze. Niemożność dotarcia do istoty rzeczy, a tym samym porażka intelektualna jest tu niewykluczona, zważywszy na fakt, że być może próbujemy na siłę pokazać i objaśnić to, co jeszcze nigdy przedtem nie zaistniało lub wyjaśnić się nie da²³.
5. Problemy z naukową identyfikacją (śledzeniem) zmian w Unii Europejskiej (brakiem teoretycznego „ogarniania” rzeczywistości integracyjnej) porównać można z odchodzeniem od praw dynamiki Newtona na rzecz mechaniki kwantowej, która udowadnia, że świat nie musi być alternatywny i wykluczający. W kwantowości obowiązuje zasada łączenia (koniunkcji) – wielkiej

²¹ Por. M. Kellstrup, *European Integration and Political Theory*, (w:) M. Kellstrup (red.), *European Integration and Denmark's Participation*, Copenhagen 1992, s. 31–44.

²² Por. P.C. Schmitter, *Examining the Present Euro-Polity with the Help of Past Theories*, (w:) G. Marks, F.W. Scharpf, P.C. Schmitter, W. Streeck (red.), *Governance in the European Union*, London 1996, s. 2–10.

²³ Por. J. Zielonka, *Europa jako imperium. Nowe spojrzenie na Unię Europejską*, Warszawa 2007, s. 7; por. B. Rosamond, op. cit., s. 6–7.

syntezy, gdzie wszystko jest i falą i cząstką²⁴. Przenosząc ten sposób myślenia na proces dynamicznej i kryzysowej transformacji integracji warto zastanowić się nad propozycją wykorzystywania wielu wkładów teoretycznych na raz. Tym bardziej, że część z nich za szybko odłożona została do archiwum „zużytych” paradygmatów naukowych. Warto do nich wrócić, dokonując ich stosownych modyfikacji i udowodnić, że nadal nie zatraciły swej eksplanacyjnej świeżości. Tym bardziej, że kryzysowy czas niesie za sobą potrzebę powrotu do źródeł, zarówno w praktyce integracji (przykładem niech będzie myśl polityczna „ojców założycieli”) jak i nauce o integracji (powrót do „pierwszego oddechu” paradygmatycznego: funkcjonalizm/federalizm)²⁵. Bez wątplenia współczesna nauka integracji europejskiej czerpać musi zarówno z dokonań modernistów jak i postmodernistów.

6. Z uwagi na powyższe, z prowadzonych rozważań dotyczących przyszłości teorii integracji europejskiej nie można wyeliminować poglądu, który głosi że mamy do czynienia ze zjawiskiem/propozycją nazywaną „końcem teorii”, która zakłada że poszukiwanie „wszystko-wyjaśniającej” syntezy teoretycznej nie ma już żadnego uzasadnienia. Pogląd ten uzasadnia się założeniem, że badanie integracji i Unii Europejskiej, bez względu na to czy kryzysowej czy bezkryzysowej, niesie coraz większe ryzyko nietrafionych, nieadekwatnych założeń badawczych i w konsekwencji zafałszowanych generalizacji (uogólnień badawczych). Wystarczająca okazać się może horyzontalna (bieżąca) analiza wielu danych i przesłanek decydujących o jej aktualnym stanie (formie, treści). Analiza, która przy tak dużej komplikacji i wielości aktorów integracji i interakcji wewnętrznych wykaże, że to co jest dziś weryfikowalną hipotezą, już jutro przestaje mieć jakąkolwiek wartość poznawczą²⁶.

Uwarunkowania analityczne i uszczegółowienie założeń badawczych

W badaniu integracji europejskiej oraz dotyczących ją kryzysów coraz bardziej powszechne wydaje się być podejście o pluralistycznym, synkretycznym²⁷

²⁴ J. Cohen, I. Stewart, *Zalamanie chaosu. Odkrywanie prostoty w złożonym świecie*, Warszawa 2005, s. 22.

²⁵ Por. A. Wiener, T. Diez, *Introducing the Mosaic of Integration Theory*, (w:) A. Wiener, T. Diez (red.), *European Integration Theory*, Oxford 2004, s. 1–21.

²⁶ Zob. i por. M.A. Pollack, *Theorizing the European Union: International Organization, Domestic Polity, or Experiment in New Governance?*, „Annual Review of Political Science”, No. 8, 2005, s. 357–398.

²⁷ Synkretyzmem jest konceptualne odwoływanie się do elementów pochodzących z różnych, często odległych sfer i obszarów doświadczenia i wiedzy. Synkretyzm znajduje też zastoso-

i eklektycznym²⁸ charakterze, ze względu na (interparadygmatyczną) konieczność korzystania z różnych, często na pozór niespójnych, rozbieżnych, sprzecznych teorii i koncepcji oraz idei, poglądów i projektów²⁹.

W teoretycznych próbach ujęcia integracji europejskiej oraz jej kryzysów dochodzi do swoistego przenikania jednych paradygmatów do drugich czy też samorzutnego rozprzestrzeniania i „zlewania” się wybranych elementów poglądów teoretycznych, do tej pory przypisywanych różnym wręcz odmiennym teoriom i koncepcjom. Przykładem niech będzie synteza zastosowana w ujęciu typu *liberal intergovernmentalism* (liberalna międzyrządowość), neofederalizm, konstruktywizm i *multi-governance*.

Kolejne uwarunkowanie analityczne dotyczy problemu redukcji naukowej, którą rozważał m.in. K.R. Popper³⁰. Redukcjonizm bez wątpienia łączy się z analizą wybranych elementów i wymiarów UE. Zawężanie pola badawczego staje się pierwszą przyczyną redukjonizmu. Druga wynika z naukowej fragmentacji rzeczywistości integracyjnej i relacji między częścią a całością. Poszczególni badacze (głównie politolodzy, prawnicy, ekonomiści) zajmują się coraz częściej wycinkowymi zakresami/zachowaniami Unii Europejskiej³¹. Trzecia przyczyna redukjonizmu opiera się na „wierze”/przeświadczeniu, że możliwe i właściwe jest zbadanie kryzysowych cech i własności złożonego układu integracyjnego poprzez opis i wyjaśnienie zachowania tylko jego aktorów (np. państw, instytucji UE)

Z uwagi na powyższe, założenia o charakterze generalnym zawarte w pracy uzupełnić należy o następujące uszczegółowienia, które pozwolą lepiej zrozumieć intencje jej Autora:

1. Wielość elementów i wyznaczników skomplikowania integracji europejskiej uniemożliwia prosty i jednorodny opis oraz wyjaśnianie nieprawidłowości występujących w jej trakcie. Dlatego główną zmienną zależną, podlegającą

wanie w analizie zjawisk naruszeń harmonijnego współlistnienia, przenikania i wzajemnego oddziaływania na siebie elementów systemu integracyjnego na rzecz budowania jednolitej strukturalnej całości.

²⁸ Eklektyczna różnorodność (wielorakość) stosowanych sposobów wyjaśniania dynamiki Unii Europejskiej służy głównie konfrontacji wielostronności uwarunkowań kryzysów integracyjnych. Jest to szczególnie istotne w sytuacji gdy kolejne kryzysy Unii Europejskiej dotyczą różnych sfer/przestrzeni integracji europejskiej, a nie tylko UE ujmowanej jako całości. Najlepszym przykładem jest ostatni kryzys, do którego doszło w jednym z segmentów UE jakim jest Unia Gospodarcza i Wąlotowa (strefa euro).

²⁹ Potwierdza to: B. Rosamond, op. cit., s. 1.

³⁰ K.R. Popper, *Wszystświat otwarty. Argumenty na rzecz indeterminizmu*, Kraków 1996, s. 162–165.

³¹ Por. M. Korzekwa, *Redukcjonizm antropologiczny we współczesnych naukach o człowieku*. Pobrano ze strony internetowej: <http://magdalenakorzekwa.blogspot.com/12.11.2012/>.

procesowi stałego wyjaśniania i analizy³² jest wciąż dynamika przekształceń (transformacji) systemu integracyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem jego kryzysogennego środowiska wewnętrznego³³. Do tego dochodzą zmienne zależne związane ze zdolnością systemu do zarządzania swą strukturą – zdolnością do odzyskiwania równowagi systemu w następstwie pojawiających się zakłóceń/zaburzeń³⁴. Zmienne te związane są z zachowaniami aktorów UE i ich efektami, warunkującymi pozycję i rolę systemu, stan jego modyfikacji i przekształcania³⁵, równowagę lub nierównowagę, stabilność lub niestabilność, zdolność lub niezdolność do kontrolowania siebie i swego środowiska.

2. Warto podkreślić, że swoista pluralistyczna eksploracja teorii i ujęć teoretycznych zawarta w pracy pozwala na precyzyjne i koniunktywne odniesienie się do zakłóconej dynamiki systemu Unii Europejskiej. Umożliwia także pogłębienie wiedzy na temat zmienności uwarunkowań poszczególnych zjawisk i procesów integracji europejskiej. Z drugiej strony, zamiarem Autora nie jest fuzja teorii i ujęć teoretycznych, a takie zestawienie twierdzeń i hipotez wynikających z ich zastosowania, które na poziomie dotyczącym dynamiki zmienności, praw rozwojowych, praw istnienia i funkcjonowania Unii Europejskiej pozwoliłyby na dogłębne wyjaśnienie rzeczywistości oraz probabilistyczne sformułowanie (przewidzenie) przyszłych jej stanów (stanowiska, modele prognostyczne i projekcje)³⁶.
3. Nadal aktualne pozostaje twierdzenie, że kryzys integracji i Unii Europejskiej nie musi być przeciwieństwem rozwoju i nie musi prowadzić do dezintegracji (atomizacji). Może przybierać kształt fulguracji – twórczego, pozytywnego i przejściowego zakłócenia prowadzącego do nowych stanów i rozwiązań. Objawiać się to może w procesie wytrącania systemu z równowagi i przywracania jej na wyższym – majoryzującym poziomie, po przeprowadzeniu koniecznych zmian/modyfikacji (rewizji i reform).

³² W. Phillips Shively, *Sztuka prowadzenia badań politycznych*, Poznań 2001, s. 30–31.

³³ Wyróżnić można także zmienne niezależne, które podlegają transformacji, wzajemnemu warunkowaniu się i dopełnianiu. Wśród zmiennych niezależnych znalazły się przede wszystkim: podmioty integracji oraz *modus operandi* UE wraz z mechanizmami zmiany.

³⁴ T. Łoś-Nowak, *Od adaptacji do integracji. Konceptualizacja modelu polityki adaptacyjnej Polski wobec Unii Europejskiej*, (w:) E. Stadtmüller (red.), *Jaka Europa? What kind of Europe?, Materiały z konferencji naukowej, Wrocław 6–8 V 1998*, Wrocław 1998, s. 33.

³⁵ Por. Z.J. Pietraś, *Unia Europejska jako system transnarodowy*, (w:) J. Fiszer, C. Mojsiewicz (red.), *Suwerenność i państwa narodowe w integrującej się Europie – przeżytek czy przyszłość*, Poznań–Warszawa 1995, s. 49–50; J.N. Rosenau, *Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity*, Princeton 1990, s. 76–80.

³⁶ Zob. D.N. Chrysochoou, *Theorizing European Integration*, London 2001, s. 5–36.

4. Zgodzić się należy z założeniem zaproponowanym przez T. Judta, że dzisiejsze debaty, także te naukowe o perspektywach integracji Europy mają tendencję do metaforycznych „luźnych wahań między Panggalossem a Kasandrą, pomiędzy optymistyczną pewnością a strasznym prorocstwem”³⁷. Kasandrę znają wszyscy, a Panggaloss to wolterowski symbol „wiecznego optymizmu”, wszechobecnego dobra i nadziei na lepszy świat.

Wyjaśnienia terminologiczne i literatura

W literaturze naukowej jak i w publicystyce brak jednej definicji kryzysu. Autor stosuje pluralistyczne podejście do tego zjawiska i kategorii naukowej. Odrzuca założenie, że z kryzysem mamy do czynienia tylko wtedy gdy jest on definiowany i artykułowany (werbalizowany) przez uczestników integracji europejskiej. Może być on zarówno nieuświadomiony jak i nieujawniony (niezidentyfikowany).

Kryzys w warunkach integracji europejskiej wiąże się z:

- z etapowością rozwoju integracji i Unii Europejskiej (od unii celnej po unię polityczną);
- naturalną cyklicznością i nieodwracalnością przechodzenia od stanu „narodzin” i wzrostu do „starości” i końca;
- przejściowymi lub stałymi dysfunkcjonalnościami, niestabilnością i utratą równowagi (stabilności) integracji i UE;
- naruszeniem lub załamaniem dotychczasowego *status quo*, skutkującym pojawieniem się jednocześnie szans i/lub zagrożeń, nowego początku lub dezintegracji (upadku);
- niezgodnością między dotychczasowymi celami i funkcjami a aktualnymi możliwościami systemu integracyjnego;
- negatywną kumulacją (nakładaniem się na siebie) kolejnych zaburzeń i anomalii;
- deficytem i brakiem prawidłowego działania oraz bezskutecznością stosowanych instrumentów, metod i sposobów reakcji na problemy i trudności w UE;
- występowaniem nieprzewidzianych (ale też przewidzianych) okoliczności prowadzących do dynamicznych perturbacji w funkcjonowaniu integracji i UE;
- zakłóceniem porządku i ładu integracyjnego, które prowadzić może do chaosu;
- czasem sprzeczności i braku panowania nad problemami i trudnościami w funkcjonowaniu Unii Europejskiej;

³⁷ Por. T. Judt, *Wielkie złudzenie? Esej o Europie*, Warszawa–Kraków 1998, s. 99.

- niemożnością utrzymywania nadzoru oraz kontrolowania procesu i systemu integracji;
- stanem dezorganizacji, brakiem skoordynowanych działań i zakłóceniem normalnego funkcjonowania, wystąpieniem odstępstw od przyjętych norm i reguł;
- czasem konieczności podejmowania rozstrzygnięć wymuszających zmiany dotychczasowych reguł i sposobów postępowania;
- wstrząsem dla systemu i szczególnie trudnym doświadczeniem rozwojowym (momentem zwrotnym w rozwoju) prowadzącym do: – pozytywnego lub negatywnego przełomu (przesilenia); – ewolucyjnej lub radykalnej modyfikacji (zmiany).

Z kryzysem wiąże się takie określenia jak: – punkt zwrotny, decydujący moment, czas zagrożenia, punkt kulminacyjny, przesilenie czy przełom. Warto podkreślić, że kryzys wbrew greckiej etymologii (w j. greckim *krinein* oznacza: rozdzielać, oddzielać, przełamywać, rozróżniać, odsiewać, rozstrzygać, decydować, sądzić; pochodzący od niego rzeczownik *krisis* to wybór, rozstrzygnięcie, przełom, decydujący moment³⁸) nie musi mieć pejoratywnego znaczenia. Japończycy np. pisząc słowo „kryzys” używają dwóch znaków, z których jeden znaczy „niebezpieczeństwo”, „bliska, nieunikniona ruina”, drugi zaś oznacza „okazję, możliwość”, nową perspektywę otwierającej się w obliczu przyszłości. Kryzys w dalekowschodnim rozumieniu jednoczy w sobie coś, co jest równocześnie niebezpieczeństwem i szansą, zagrożeniem i nową możliwością na przyszłość³⁹. Korzystając z tej inspiracji warto podkreślić, że kryzys wraz z jego przejściowym charakterem może nieść pozytywną zmianę, a zatem wzrost i rozwój. Tak do tej pory działa się w Unii Europejskiej, która „obronną ręką” wychodziła z większości wewnętrznych zaburzeń.

Dokonyjemy teraz kolejnego podziału na:

- kryzys integracji (Unii Europejskiej) i kryzys w integracji (Unii Europejskiej) – (*crisis of integration and crisis in integration*)⁴⁰;
- kryzys części lub całości integracji (UE);
- kryzys projektu europejskiego i kryzys rządzenia/zarządzania UE;

³⁸ Por. W. Szlagura, *Rzeczywistość kryzysu – pojęcie, definicje, teorie, dynamika*. Pobrano ze strony internetowej: <http://www.interwencjakryzysowa.pl/rzeczywistosc-kryzysu-pojecie-definicje-teorie-dynamika/1.09.2012/>.

³⁹ K. Demczuk, *Czym właściwie jest kryzys? – czyli wstęp do interwencji kryzysowej i psychologii kryzysu*, Wstęp do pracy magisterskiej: *Interwencja kryzysowa – podstawy profesjonalnej praktyki*. Pobrano ze strony internetowej: <http://aplica.pl/pliki%20aplica/download/Czym%20wlasciwie%20jest%20kryzys.pdf/20.11.2012/>.

⁴⁰ L. Kühnhardt, *Introduction. European Integration: Success through Crises*, (w:) L. Kühnhardt (red.), *Crises in European Integration. Challenges and Responses, 1945–2005*, New York–Oxford 2009, s. 1–2.

- kryzys ustrojowy i kryzys instytucjonalny;
- kryzys polityczny i kryzys gospodarczy (kryzys finansowy);
- kryzys w strefie euro (*euro-area sovereign debt crisis*) – publiczny/suwerenny kryzys strefy euro (*euro-zone sovereign crisis*);
- kryzys zarządzania kryzysem (kryzys zarządzania sytuacją kryzysową lub kryzys wychodzenia z kryzysu);
- kryzys genetyczny i kryzys rozwojowy. Ten pierwszy ujawnia się już w chwili powstania systemu (jest w niego immanentnie wpisany/wbudowany i nie można go wyeliminować). Rozwojowy pojawia się w trakcie działania systemu;
- kryzys funkcjonalny i kryzys strukturalny⁴¹.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się wiele typologii kryzysów uzależnionych od przyjętego kryterium. Na początek wysuwają się: kryzys zadłużenia, kryzys wzrostu, kryzys na rynku pieniężnym⁴², kryzys kreowania „pustego pieniądza”, kryzys systemu transferów finansowych UE, kryzys monetarny, fiskalny, bankowy i gospodarczy, kryzys protekcjonizmu wspólnotowego i narodowego oraz kryzys neoliberalnego zadłużania się i kryzys koniunkturalny. Proponuje się też kryzys długu prywatnego, kryzys długu publicznego/suwerennego (*europaean sovereign debt crisis*) i kryzys finansów publicznych. Do tego dochodzi kryzys deficytu i nadmiaru, zaufania lub braku zaufania, a także kryzys nieodpowiedzialności i kryzys kapitalizmu integracji europejskiej. Identyfikuje się i definiuje się kryzysy: wertykalne i horyzontalne, jedno lub wielowymiarowe, naturalne i sztuczne, precedensowe lub bezprecedensowe.

Na wyjaśnienie terminologiczne zasługuje również kategoria podmiotu integracji europejskiej, która stosowana jest w niniejszej pracy. Pojęcie to używane jest wymiennie z takimi jak: uczestnik czy aktor systemu i/lub integracji europejskiej. Nie pomija się też podziału na dwie kategorie: mocodawca i agent. Aktorami UE i integracji europejskiej są nie tylko instytucje, organy i gremia (jednostki organizacyjne) UE⁴³, ale także państwa członkowskie i ich organy oraz podmioty typu transnarodowego (np. europejskie partie polityczne, organizacje pozarządowe, związki zawodowe, *think-tanki*, kościoły, banki, spółki europejskie, konsorcja publiczne i prywatne, europejskie ugrupowania współpracy terytorialnej, związki sportowe jak np. UEFA, grupy i organizacje lobbystyczne) istotne dla integracji europejskiej.

⁴¹ M. Bankowicz, *Hasło: „kryzys”*, *Słownik polityki*, M. Bankowicz (red.), Warszawa 1996, s. 130.

⁴² Jednym z jego podtypów jest kryzys *subprime*. Więcej na ten temat: M. Matusewicz, *Strefa euro a globalny kryzys finansowy XXI wieku*, (w:) G. Gołębiowski (red.), *Finanse Unii Europejskiej*, Studia BAS, nr 3(31) 2012, Warszawa 2012, s. 9 i nast.

⁴³ Por. Art. 9 TUE i 16 TfUE w wersji skonsolidowanej, polizbońskiej.

Uczestnicy (aktorzy/agenci) składają się na zbiór elementów systemu Unii Europejskiej, który jest znacznie szerszy. W jego skład wchodzi też „nieożywione” formy i byty takie jak: przestrzenie i obszary integracji europejskiej jak np. Przestrzeń Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości plus unijne polityki na czele ze Wspólną Polityką Zagraniczną i Bezpieczeństwa. Do tego dochodzą liczne instytucjonalne lub quasi-instytucjonalne procedury, mechanizmy, wzory zachowań (standardy), instrumenty integracyjne (np. komitologia, procedury kontroli kryteriów konwergencji, współpraca parlamentów narodowych), a nawet poszczególne przepisy i normy regulujące funkcjonowanie Unii Europejskiej.

Jeżeli chodzi o nazewnictwo struktur/organizacji integracyjnych Autor używa głównie nazwy Unia Europejska, oczywiście zdając sobie sprawę, iż w systemie integracyjnym występuje nadal Europejska Wspólnota Energii Atomowej. Do końca listopada 2009 r. funkcjonowała też Wspólnota Europejska (dawna EWG), a do 2002 r. Europejska Wspólnota Węgla i Stali.

Wstęp jest dobrym miejscem aby wyjaśnić, iż w niniejszej pracy zastosowano odwołanie do kategorii „wspólnota europejska” pisanej z małych liter – oznaczającej szczególnie typ zbiorowości wytwarzanej przez integrujących się aktorów UE. Pojęcie wspólnotowości jest nadal najważniejszą kategorią integracyjną w przeciwieństwie do „unii”, pojmowanej jako związek, powiązanie, połączenie w jedną całość.

Stosowanie pisowni małych i dużych liter w niniejszej pracy, a także formułowanie wielu pojęć nie zawsze podporządkowane jest regułom polskiej gramatyki. Niejednokrotnie wynika z założeń określonego podejścia teoretycznego, gdzie zastosowanie wielu neologizmów i nowych technik formułowania słów i zdań. Swoista „gra” regułami językowymi, stosowanie nawiasów, ukośników i synonimów jest celowym zabiegiem badawczym.

Jeżeli chodzi o bibliografię, to w literaturze naukowej, popularnonaukowej i publicystycznej, zarówno krajowej jak i zagranicznej wciąż brakuje zwarłych, pogłębionych i wielowątkowych (przekrojowych) analiz dotyczących istoty kryzysu procesu integracji i systemu Unii Europejskiej. Dlatego też Autor niniejszej książki swą aktywność badawczą oparł na kwerendzie zbiorów bibliograficznych prowadzonych już od roku 1987, zawierających wielką liczbę monografii, opracowań i artykułów przygotowanych przez autorów krajowych i zagranicznych⁴⁴. Służyło to pomocą w adaptacji i inspiracji naukowej z zakre-

⁴⁴ Część bibliografii niniejszej pracy, z okresu do 2002 r. ze względu na kontynuację badań stanowiła podstawę do przygotowania rozprawy habilitacyjnej: Z. Czachór, *Zmiany i rozwój w systemie Unii Europejskiej po Traktacie z Maastricht*, Wrocław 2004 oraz innych odautorskich artykułów i opracowań.

su wielu cząstkowych ujęć badanego problemu. Dotyczących zróżnicowanych aspektów kryzysowego funkcjonowania Unii Europejskiej, zarówno w ujęciu teoretycznym jak i empirycznym.

Zebrana i udostępniona czytelnikom rozbudowana świadomie biblioteka w postaci literatury dołączonej do każdego rozdziału, uzupełniona o bibliografię dodatkową zamieszczoną na końcu pracy, pozwolić ma każdemu zainteresowanemu (a także samemu Autorowi) na podjęcie dalszej lektury i kontynuacji badawczej i analitycznej wybranych, czasami wręcz bardzo szczegółowych elementów kryzysu integracji i Unii Europejskiej.

W przygotowaniu publikacji przydatne okazały się m.in. słowniki i serwisy internetowe m.in. megasłownik.pl, google.pl, scholar.google.pl, sjp.pwn.pl, synonim.net, translatica.pl, Europa.eu (oficjalny portal Unii Europejskiej), rp.pl; wyborcza.pl, wikipedia.org i wiktory.org.

Sposób odwoływania się do literatury zawartej w przypisach stanowi istotny element zamiarów badawczych (analitycznych) Autora. Poza bezpośrednimi zapożyczeniami z treści przywoływanych monografii, artykułów, opracowań i innych źródeł, najczęściej stosowaną formułą jest metoda (krytycznej) adaptacji, interpretacji, reinterpretacji, a nawet intersubiektywnego rozwinięcia⁴⁵. Z tego względu bardzo często pojawia się na początku przypisu skrót „por.”. Zamiar ten wynika również z przekonania, że w aktywności naukowej nie chodzi o „bezkrytyczną wierność” i „twórczą kompilację”, a badawczy zamysł i namysł, nad tym co już dokonano. Ma to poprowadzić Autora w stronę własnego wkładu w wyjaśnianie i zrozumienie skomplikowanej rzeczywistości integracji i Unii Europejskiej.

Nie byłoby reguł bez wyjątków. Celowym (świadomym) odstępstwem od zastosowanej tu zasady jest treść rozdział XIII pt. „Próba chrześcijańskiego i teologicznego ujęcia kryzysu integracji i Unii Europejskiej”, rozdziału XIV pt. „Metaforyczne ujęcie kryzysu integracji i Unii Europejskiej” i fragmentarycznie – na końcu rozdziału XI pt. „Kryzys i krytyka kapitalizmu integracji europejskiej”. W tych częściach pracy zastosowano metodę bezpośredniego cytowania, bez wprowadzania własnych komentarzy (adaptacji). Był to celowy zabieg wynikający z rangi i doniosłości słów (treści) zawartych w pracach, dokonaniach i wypowiedziach wybitnych twórców, pisarzy, a nawet papieży (Jana Pawła II i Benedykta XVI). Tu pomysłem badawczym był własny wybór konkretnych treści i nadanie im właściwego tytułu, sensu i kontekstu.

⁴⁵ Parafrazując B. Rosamonda wpisuje się to w: *a broader sense of the intellectual games*. Por. B. Rosamond, op. cit., s. xi.

I jeszcze kilka zdań na temat bibliografii pracy. Warto podkreślić, iż w ciągu ostatnich 10 lat, szczególnie w okresie po akcesji Polski do Unii Europejskiej, mamy do czynienia z kształtowaniem się polskiej szkoły badań nad Unią Europejską, która opiera się m.in. na próbie horyzontalnej, multidyscyplinarnej⁴⁶ i interparadygmatycznej analizy procesu i systemu integracji europejskiej. Jej wyróżnikiem jest wypracowanie unikatowego i krytycznego wzorca rozszerzonej i pogłębionej recepcji wielu teorii i koncepcji (ujęć) teoretycznych tak ważnych dla badania interakcji zachodzących w Unii Europejskiej. Ze szczególnym uwzględnieniem miejsca i roli państwa w projekcie unijnej unifikacji i harmonizacji. W związku z tym Autor pragnie szczególnie podziękować A. Gałgankowi, A. Jaskulskiemu, T. Szymczyńskiemu, A. Skolimowskiej, T. Marcinkowskiemu oraz recenzentom S. Konopackiemu i A. Podrazie za wartościowe konsultacje i uwagi, które przyczyniły się do przygotowania tej pracy. Wyjątkowo cenne poza wyżej wymienionymi okazały się prace takich autorów jak: J. Barcz, W. Bokajło, P.J. Borkowski, M. Cichocki, J. Czaputowicz, T. Diez, F. Engels, F. Fukuyama, D. Easton, C. Giering, T.G. Grosse, L. Hoghe, M. Jachtenfuchs, Jan Paweł II, J. Kukułka, R. Kuźniar, N. Luhmann, T. Łoś-Nowak, G. Marks, K. Marks, A. Moravcsik, A. Nowak-Far, A.W. Nowak, J.S. Nye, M.A. Pollack, R. Riedel, T. Risse, B. Rosamond, J. Ruskowski, F.W. Scharpf, P.C. Schmitter, J. Staniszki, K. Szczerski, K. van der Pijl, I. Wallerstein, W. Wessels, J.H.H. Weiler, A. Wendt, J.J. Węc, A. Wiener, K.A. Wojtaszczyk, J. Zielonka, R. Zięba.

Metaforyczny koniec Wstępu

Na dodatkowy komentarz zasługuje wspomniany powyżej rozdział pt. „Metaforyczne ujęcie kryzysu integracji i Unii Europejskiej”, w którym znalazły się nie tylko stricte naukowe rozważania. Autor zachęcony pracami Z. Baumaną posłużył się językiem semantycznej gry, której źródła sięgają różnych gatunków literackich i dziennikarskich, ale także co istotne mowy potocznej.

Z uwagi na powyższe, wszystkim tym czytelnikom, którzy zapoznając się z treścią niniejszego Wstępu dotarli aż do tego miejsca Autor pragnie zadedykować fragment treści scenariusza filmu pt. „Rękopis znaleziony w Saragossie” w reżyserii W.J. Hasa, będącego adaptacją „szkatułkowej” (co nie jest tu

⁴⁶ Por. W. Gagatęk, *O fałszywym rozumieniu interdyscyplinarności w europeistyce*, (w:) J. Ruskowski, L. Wojnicz (red.), *Teorie w studiach europejskich*, Szczecin–Warszawa 2012.

bez znaczenia⁴⁷) powieści autorstwa J. Potockiego pod tym samym tytułem⁴⁸. Kwestię tę wypowiada jeden z bohaterów o nazwisku Don Pedro Velasquez (w tej roli G. Holoubek). Brzmi ona następująco: „Jesteśmy jako ślepcy, którzy błądzą po ulicach nieznanego miasta. Ulice prowadzą do celu, ale my nieraz powracamy do tych samych miejsc, aby dotrzeć tam gdzie zmierzamy. Widzę tu kilka uliczek, które jak na razie prowadzą do nikąd. Należy ułożyć nowe kombinacje, wtedy całość stanie się jasna. Nic bowiem człowiek nie może wymyślić takiego, czego inny nie mógłby rozwiązać”. Słowa te, w jakże metaforyczny, wymowny sposób oddają współczesną rzeczywistość, także tą z którą mamy do czynienia badając i poszukując wyjaśnień związanych z kryzysami integracji i Unii Europejskiej.

⁴⁷ W myśl wypowiedzianej w filmie reguły: *jedna historia rodzi drugą, a z tej wysnuwa się trzecia...* (mówi to Donna Rebecca Uzeda grana przez B. Tyszkiewicz).

⁴⁸ Zob. i por. J. Potocki, *Rękopis znaleziony w Saragossie*, Kraków 2003; zob. I. Grodź, *Zaszyfrowane w obrazie. O filmach Wojciecha Jerzego Hasa*, Gdańsk 2008.